

МІНІСТЕРСТВО ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ ІНСТИТУТ

На пра~~х~~ах рукопису

САВЧЕНКО Володимир Федорович

ОРГАНІЗАЦІЯ І УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНУ

Спеціальність 08.02.03 — Управління, планування
та державне регулювання економіки

ДИСЕРТАЦІЯ
на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук
у вигляді наукової доповіді

Київ 1995

Робота виконана в Чернігівській обласній державній адміністрації і Науково-дослідному економічному інституті Міністерства економіки.

Науковий керівник —
доктор економічних наук, професор **Л. В. Мінін**

Офіційні опоненти:

доктор економічних наук, професор **Д. М. Стеченко**,
кандидат економічних наук, провідний науковий співробітник
Є. Д. Клименко

Провідна організація:
Інститут регіональних досліджень НАН України

Захист дисертації відбудеться 14 вересня 1995 р. об 12 годині на засіданні спеціалізованої Ради Д.01.51.01 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук в Науково-дослідному економічному інституті Міністерства економіки за адресою: бульвар Дружби народів, 28.

З дисертацією можна ознайомитись в науковій бібліотеці Науково-дослідного економічного інституту Міністерства економіки.

Автореферат розісланий «11» серпня 1995 року.

*Вчений секретар
спеціалізованої Ради*

І. К. Бондар

**ЛНБ ім. В. Стефаніка
АН України**

I. Загальна характеристика праці.

I.1. Актуальність теми дослідження.

Застосування протягом тривалого часу принципів централізованого та відомчо-галузевого управління, відсутність чітко визначених положень державної регіональної політики привели до ігнорування регіонально-цільових підходів у формуванні ефективних територіальних пропорцій, нерівномірності соціально-економічного розвитку регіонів, нагромадження на місцях серйозних господарських, соціальних та екологічних проблем.

Свої особливості щодо економічного стану регіонів, рівня їх розвитку додаються на перехідному етапі до ринкових відносин, коли порушені стабільні господарські зв'язки, змінюється державні податкова та цінова політика, відношення до форм власності. В ряді випадків у зв'язку з створенням нових держав стає іншим геополітичне становище регіонів.

Особливо наочно ці процеси прослідковуються на прикладі Чернігівської області, однієї з Поліських областей України. Область має велику територію /друге місце в державі/, надзвичайно вигідне геополітичне положення, межуючи з Російською Федерацією та республікою Беларусь, являючись свого роду "воротами" до країн СНД та північної Європи. Вона володіє досить потужним виробничим потенціалом, особливо в галузі сільського господарства, переробної промисловості та підприємств конверсії і воєнно-промислового комплексу, значними природними ресурсами та рекреаційними можливостями. Багата і історико-архітектурна спадщина регіону.

Разом з тим економічна ситуація, що склалась в області, є надзвичайно складною. На протязі десятиріч область була в числі другорядних, інвестувалась по залишковому принципу, практично не враховувалися її особливості при формуванні загальнодержавних господарських комплексів. Регіону була відведена роль постачальника на промислове і ринкове споживання республіки. В результаті ми маємо недосконалу галузеву структуру, технічну відсталість господарств та підприємств,

односторонню промислово-спеціалізацію малих міст, надзвичайно низький рівень соціального розвитку, що в значній мірі вплинуло і на демографічну ситуацію, яка сьогодні є однією з найгірших в Україні.

Область знаходиться в зоні м'якого поліського клімату, багата лісами, водними ресурсами, заливними луками. Таке вигідне географічне становище необхідно розумно використати. На жаль, ситуація значно погіршилась внаслідок непродуманого ведення осушувально-меліоративних робіт. Величезної шкоди екології завдала аварія на Чорнобильській АЕС.

Домінуючий в області аграрний напрямок значно ускладнює її фінансовий стан. В умовах відсутності паритету цін, сезонності отримання виручки, інфляції різко знецінюються грошові надходження колективних сільськогосподарських та фермерських господарств, тоді як ціни на паливо, матеріально-технічні ресурси зростають. В сільськогосподарському відношенні області притаманна дуже низька природна родючість ґрунтів, а це потребує значно інтенсивнішого господарювання, ніж в інших регіонах.

Область має значні запаси основних сировинних ресурсів. По видобутку нафти вона займає друге місце на Україні, лісу - четверте. Але вказана сировина розподіляється централізовано і майже повністю вивозиться за межі області. Причому вивозиться дешева сировина замість того, щоб той же ліс переробити на місці до стану готових виробів. Це дало б можливість значно покращити фінансовий стан області, вирішити соціальні питання.

Серйозні проблеми мають місце в промислово-комплексі. В першу чергу це тяжкий фінансовий стан, падіння обсягів виробництва, відсутність сировини і ринків збуту готової продукції, труднощі перепрофілювання на товари народного споживання тощо.

Значна частина території поліських областей, а особливо Чернігівської, є прикордонною. Тому виникає необхідність відпрацювання і послідуочого введення режиму прикордонної торгівлі з встановленням пільгових умов взаємовідносин як для фізичних, так і для юридичних осіб прикордонних областей.

Дослідження ведуться на базі Чернігівської області, але ситуація типова для більшості Поліських областей України, шляхи вирішення проблем актуальні для всіх цих регіонів.

Практика керівництва економікою показує, що переважна більшість виробничих і господарських процесів ефективніше здійснюється на основі територіального управління. В період становлення ринкових відносин, де одночасно взаємодіють підприємства різних форм власності, роль територіальної системи управління повинна зростати.

При цьому головною умовою її ефективного функціонування є вирішення на загальнодержавному рівні питання наділення регіонів необхідними юридичними правами для ведення господарської діяльності, одержання відповідних доходів і використання їх на першочергові потреби регіонального розвитку.

Актуальність проблеми, необхідність її подальшого дослідження обумовили вибір теми дисертаційної роботи, виконаної в вигляді наукової доповіді.

1.2. Мета і завдання дослідження.

Мета дослідження полягає в розробці теоретичних основ і методичних рекомендацій, що сприяли б створенню умов для комплексного соціально-економічного розвитку регіонів, особливо тих, що знаходяться на півночі України, в умовах становлення ринкових відносин, а також розробці і реалізації відповідних комплексних програм розвитку.

Досягнення цієї мети передбачає розв'язання таких завдань:

1/ аналіз, узагальнення і критичне осмислення регіональної політики держави за останні десятиріччя;

2/ створення структури і методології розробки комплексної програми розвитку регіону;

3/ виділення першочергових завдань соціально-економічного розвитку регіону як народногосподарського комплексу держави;

4/ обґрунтування шляхів використання геополітичних, історичних, територіальних, екологічних, рекреаційних, кліматичних, туристичних, транспортних, сільськогосподарських та монопольних пріоритетів регіону;

5/ забезпечення державою і регіоном передбачуваної раціональної фінансової та ресурсної політики;

6/ використання важелів управління підприємствами і організаціями всіх форм власності для забезпечення ефективної економіки;

7/ обґрунтування впливу форм власності на ефективність економічного розвитку, доцільності нової економічної моделі розвитку регіону;

8/ надання регіону статусу прикордонного, визначення функцій, які йому делегуються;

9/ реформування процесу територіального планування таким чином, щоб план розвитку регіону ніс інформацію, необхідну для управління соціально-економічним розвитком цієї території, був робочим документом управління регіоном;

10/ розробка рекомендацій по раціональному використанню земельних угідь регіону в умовах енергетичної кризи, погіршення демографічної ситуації та відсутності цінового паритету.

I.3. Предмет і об'єкт дослідження.

Предметом дослідження є теоретично-методологічні і методичні основи формування організаційно-економічного механізму управління соціально-економічним розвитком поліського регіону на прикладі Чернігівської області в умовах становлення ринкових відносин.

Об'єктом дослідження є соціально-економічний стан регіону /Чернігівської області/ на перехідному періоді від адміністративно-командної до ринкової економіки, як єдина комплексна народногосподарська система.

I.4. Методологія і методика дослідження.

Теоретичною і методологічною основою дослідження є теорія державного регулювання економіки і розвитку ринкового господарства, праці вчених з проблем регіональної економіки і управління, організаційно-економічного механізму, нормативні документи і інструктивні матеріали, аналітичні узагальнення, що характеризують стан розвитку окремих поліських регіонів, особливо Чернігівської області. Використані також рішення регіональних виконавчих органів по окремих питаннях життєдіяльності області та її районів.

Опрацьований значний масив статистичної і соціологічної інформації, вивчена і проаналізована законодавча база, яка існує в економіці України, особливо та, що створена за останні роки.

Базується дисертація на результатах наукових досліджень, виконаних автором в 1986-1991 роках на виробничому об'єднанні "Чернігівський радіоприладний завод" та у 1992-1994 роках в комітеті економіки та ринку Чернігівської обласної адміністрації.

I.5. Наукова новизна дослідження.

В процесі дослідження отримані наступні найбільш значні результати, що мають наукову новизну:

в області теорії- розроблені теоретичні основи, що сприяли б створенню умов для комплексного соціально-економічного розвитку поліських регіонів в умовах перехідного періоду до ринкової економіки;

доведена доцільність, ефективність і визначені напрямки використання геополітичних, історичних, економічних та всіх інших пріоритетів регіону для його соціально-економічного розвитку;

обгрунтовано науковий підхід, при якому для комп-

лексного розвитку регіону визначальними факторами являються кредитна і податкова політика, управління підприємствами і організаціями всіх форм власності, управління матеріально-технічними ресурсами, а також визначені механізми приведення цих важелів в дію;

розроблена і обґрунтована система вдосконалення управління регіоном з допомогою економічних факторів та комплексних програм;

в області методики створена структура і методологічні основи розробки комплексної програми розвитку регіону;

відпрацьована система сертифікації продукції та систем якості з допомогою сертифікаційних центрів та акредитованих випробувальних лабораторій;

розроблені методичні основи перепрофілювання підприємств воєнно-промислового комплексу і конверсії на випуск продукції, необхідної регіону, системи підпорядкування цих підприємств;

вказані і обґрунтовані функції управління, які цільно передати регіону при отриманні ним статусу прикордонної області;

розроблено механізм вдосконалення торговельного та побутового обслуговування населення через місцеве замовлення і ресурсний фонд регіону;

в області практики проведено аналіз і виявлені недоліки функціонування адміністративно-командного механізму управління регіоном як з боку держави, так і місцевих виконавчих органів, шляхи розвитку Чернігівського регіону;

визначені основні напрямки соціально-економічного розвитку регіону в умовах становлення ринкових відносин.

1.6. Практичне значення. Отримані в дисертації наукові результати мають реальне практичне значення як системи аналізу, узагальнень та пропозицій, направлених на розроб-

ку і реалізацію заходів по комплексному соціально-економічному розвитку Чернігівщини в умовах переходу до економіки ринкового типу. Проведення вищеназваних результатів було ще більш доцільним у зв'язку з відсутністю в регіоні комплексних теоретичних розробок і, як наслідок, їх практичного втілення, опублікування результатів досліджень в наукових та науково-прикладних виданнях, потужних наукових центрів економічного напрямку.

I.7 Апробація і впровадження результатів досліджень.

Основні ідеї та положення роботи викладені автором в доповідях і виступах, обговорювались і отримали позитивну оцінку. Зокрема:

- семінари в інституті економіки Міністерства економіки України / 1993 і 1994 р.р., м.Київ/;

- засідання Координаційної Ради Кабінету Міністрів по розробці комплексної програми розвитку Полісся /17 грудня 1993 року/;

- науково-практична конференція Міністерства економіки по обговоренню проекту "Основних напрямків державної регіональної політики України"/м.Київ 12 січня 1994 року/;

- Огарьовські читання в м.Саранську Російської Федерації в 1991 році;

- науково-практичні конференції Української асоціації якості /м.Київ, 14-18 жовтня 1991 року, лютий 1992 року, жовтень 1992 року, листопад 1993 року/;

- установча конференція Академії економічних наук України /м.Донецьк, 25 червня 1993 року/.

Положення і висновки дисертації використовувались:

в Чернігівському технологічному інституті при проведенні занять на кафедрі економіки і менеджменту;

в Академії економічних наук України при розробці матеріалів відповідно плану роботи;

при розробці Державної програми соціально-економічного розвитку Полісся відповідно до Постанови Кабінету

Міністрів від 27 квітня 1994 року;

при розробці організаційних та економічних заходів по виконанню планових показників області;

в процесі прийняття рішень поточного та перспективного характеру виконавчим органом Чернігівської області в 1992-1994 роках.

1.8. Публікації. Основні положення дисертації опубліковані в 4 книгах і брошурах обсягом матеріалу 23,7 друкованих аркушів та 20 статтях обсягом матеріалу 12,1 друкованих аркушів.

Загальний обсяг матеріалу 35,8 друкованих аркушів.

2. Основний зміст дисертаційної роботи.

Сучасний стан розвитку економіки характеризується недосконалістю фінансової системи, неефективністю виробництва. Ці фактори носять загальнодержавний характер. Але разом з цим ми маємо значні відмінності у рівнях розвитку регіонів, нераціональне використання природно-економічного потенціалу, погіршення екологічної та демографічної ситуації в них.

Особливо це стосується більшості поліських областей, які за рівнем соціально-економічного розвитку відносяться до депресивних. Рішення щодо цих територій в більшості випадків впроваджувались на рівні підприємств і організацій загальнодержавного підпорядкування, яким були фактично чужі проблеми екології, демографії регіону і тому подібне.

В 80-ті роки було розроблено ряд комплексних планів і перспективних програм розвитку територій, та їх виконання не дало ефекту із-за відсутності фінансового і ресурсного забезпечення, а також ефективного механізму реалізації.

В 90-ті роки також було розроблено або розробляється ряд програм під поліський регіон та тих, що охоплюють і територію Полісся, таких як:

Національна програма ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи і соціального захисту громадян на 1994-1995 роки та на період до 2000 року;

Програма розвитку меліорації земель в Україні на 1994-2000 роки;

Програма першочергових заходів щодо поліпшення екологічного стану Полісся;

Програма розвитку лісогосподарського і лісопромислового комплексу України на період до 2015 року та інші.

Матеріальні ресурси і кошти виявились розпорощеними по напрямках, комплексний підхід у вирішенні соціально-економічних проблем регіону не забезпечувався.

Ситуація ускладнилась тим, що всі поліські області стали прикордонними областями незалежної України, а це в умовах невідпрацьованості угод між державами ближнього зарубіжжя, митних законів привело до розриву давніх традиційних господарських зв'язків, обособлення територій.

На порядок денний постало питання формування і реалізації державної економічної політики у відношенні до Поліського регіону.

За пропозицією комітету економіки Чернігівської області, підтриманою іншими регіонами, Кабінет Міністрів України 27 квітня 1994 року прийняв постанову "Про розробку проекту Державної програми соціально-економічного розвитку Полісся", розробку якої доручено Міністерству економіки та керівництву п'яти областей - Волинської, Житомирської, Київської, Рівненської та Чернігівської.

Основні проблеми, що потребують вирішення на основі наукових обґрунтувань та організаційно-економічних заходів, слідуючі:

розвиток соціальної інфраструктури міст та сіл регіону;

поліпшення демографічної ситуації;

пом'якшення територіальних диспропорцій в розвитку продуктивних сил, які проявляються в надмірній концентрації виробництва в промислових центрах і соціально-економічній відсталості глибинних територій;

орієнтація підприємств легкої і харчової промисловості на виробництво продукції з місцевої сировини, а також по взаємній кооперації з іншими поліськими областями;

налагодження внутрірегіональних зв'язків та кооперації в промисловості;

проведення конверсії підприємств воєнно-промислового комплексу, випуск ними сертифікованих виробів, в першу чергу складної електропобутової техніки, товарів народного споживання;

розвиток інтенсивного землеробства з урахуванням всіх особливостей та норм агротехніки, яких вимагають ґрунти Полісся;

розвиток народного господарства на забруднених радіонуклідами територіях;

репрофілювання екологічнонебезпечних підприємств на технології, що сумісні з природою регіону, покращення екологічного стану території;

використання рекреаційного та туристичного потенціалу;

організація напрямку розвинутого м'ясного скотарства та інших перспективних видів тваринництва.

Ці проблеми необхідно вирішувати з допомогою пріоритетних факторів, що обумовлюють специфіку регіону і створюють вигідні умови для його розвитку. Основні пріоритети слідує:

І. Геополітичний та географічний. Область займає прикордонне положення, межуючи з Російською Федерацією та республікою Беларусь. Для України район Чернігівщини є воротами до країн СНД і Північної Європи.

2. Історичний. Регіон має свою етнографічну своєрідність. Крім української тут збереглися мова та культура росіян і білорусів, відбулось своєрідне змішування цих народів. Це потребує особливих підходів при адаптації населення до нових політичних та економічних умов, але дає великі переваги при встановленні близьких відносин з сусідніми регіонами інших держав.

3. Територіальний. Регіон має велику територію з порівняно невеликою чисельністю населення, що в перспективі дає можливість прискореного розвитку в необхідних напрямках відповідно розробленої концепції.

4. Транспортний. Через область іде мережа автомобільних доріг, залізничне полотно практично по всіх необхідних напрямках економічного, в тому числі міждержавного спілкування.

5. Кліматичний та рекреаційний. Регіон володіє природними ресурсами для організації відпочинку і оздоровлення людей.

6. Екологічний. Це територія з унікальною природою, що в значній мірі порушена Чорнобильською катастрофою та надмірним осушенням боліт.

7. Туристичний і історико-архітектурний. На території знаходяться унікальні пам'ятки часів Київської Русі та Гетьманщини.

8. Сільськогосподарський. В господарському комплексі визначальне місце займає виробництво та промпереробка сільськогосподарської продукції.

9. Монополійний. По деяких видах сільськогосподарської продукції та сировини, а саме: льону-довгунцю, картоплі, лісу і так далі - тут знаходяться виробники-монополісти.

Оскільки статус державної програми означає державні інтереси на території регіону, то і заходи та проекти, що включаються в неї, мають отримати підтримку держави.

Ця підтримка може бути у формі фінансового забезпечення, а також часткового забезпечення через фінансово-кредитні і податкові пільги.

Зважаючи на обмеженість в найближчі роки ресурсів держави, у програмі, залежно від значимості, повинні бути включені першочергові пріоритети, а також ті, що в цей період розвиватимуться по галузевих і місцевих програмах і, відповідно експертного аналізу, проведеного спеціалістами, гармонійно вписуватимуться у програму.

Перш ніж перейти до розгляду пріоритетних галузей регіону, проаналізуємо ситуацію в господарському комплексі та стан соціальної інфраструктури /додатки І-5/.

В області налічується 276 промислових підприємств з чисельністю працюючих 324 тис.чол., 869 малих підприємств та 192 кооперативи, на яких зайнято відповідно 9,5 тис.чол. та 3,1 тис.чол., 17 банків. В сільськогосподарському виробництві діє 538 колективних підприємств, 67 радгоспів і 527 фермерських господарств. Структура господарства області як індустріальна, так і аграрна.

В галузевій структурі промисловості по обсягу виробництва перше місце належить харчовій - 40,4 відс., друге - легкій - 30,0 відс., третє - машинобудуванню та металообробці - 9,4 відс.

Помітне місце в структурі промислового виробництва області займають лісова, деревообробна та целюлозно-паперова промисловість - 4,4 відс., хімічна і нафтохімічна - 3,9 відс.

Харчова промисловість представлена м'ясною, маслосиробною і молочною, цукровою, спиртовою, тютюново-махорочною та іншими.

В легкій промисловості майже 63 відс. загального обсягу виробництва припадає на виробництво вовняних тканин.

Область посідає помітне місце в господарському комплексі республіки по виробництву ряду важливих видів промислової продукції. На її долю припадає 1,9 відс. чисельності промислово-виробничого персоналу, 2,3 відс. вартості

основних виробничих фондів і 3,1 відс. випуску продукції України.

Основні складові соціальної сфери регіону слідуєчі:

Житловий фонд області становить 27 млн. кв. м. загальної площі. В середньому на одного жителя області припадає 19,3 кв. м. загальної площі, що на 1,1 кв. м. менше санітарної норми.

Охоплення дітей області дошкільними закладами становить 36,7 відс., в тому числі в міських поселеннях 47,0 відс., в сільській місцевості - 22,8 відс.

В області понад 213 тисяч учнів та студентів. Вони навчаються в трьох державних вузах, 21 середньому спеціальному учбовому закладі, 21 середньому професійно-технічному училищі та 895 загальноосвітніх школах, із них 876 денних. Мережа учбових закладів за останні десять років зменшилась на 41 одиницю в основному внаслідок скорочення вечірніх шкіл та закриття сільських початкових шкіл через малу чисельність учнів. Потребу поліпшення матеріальної база значної частини шкіл. Недостатня кількість кімнат, мала їх площа обумовлюють великий процент змінності занять у міських школах - 22,9 відс.

Досягнутий в області рівень розвитку охорони здоров'я далеко не в повній мірі забезпечує потреби населення в медичних послугах. В області одна з самих низьких в республіці забезпеченість лікарями / 75,3 відс. від республіканського /. Недостатній рівень обслуговування амбулаторно-поліклінічними закладами. Їх потужність становить 16,7 відвідувань на зміну на 1000 жителів / по Україні - 18,3 /.

Рівень оснащення житлового фонду області водогонном становить 53,4 відс., каналізацією - 49,6 відс., центральним опаленням - 54,8 відс. Ще гірші показники в сільській місцевості. Тут забезпеченість житлових будинків центральним опаленням не перевищує 0,2 - 0,4 відс., водогонном - 1,3-2,9 відс.

Маючи свій попутний природний газ, по газифікації сіл Чернігівщина посідає 16 місце в Україні. Якщо в Полтавській, Львівській, Київській областях довжина газових мереж становить біля 3 тис. кв. м. в кожній, то в Чернігівській - лише 470 км.

Більш детально охарактеризуємо проблеми промислового комплексу регіону та шляхи їх вирішення.

Становище в промисловості області дуже складне. По-справжньому конкурентоздатної, бартеро - чи експорто-спроможної промислової продукції область практично не виробляє. В першу чергу це стосується складної побутової техніки, яка неконкурентоздатна навіть по відношенню до аналогів країн близького зарубіжжя, зокрема Російської Федерації. Розрив економічних зв'язків між регіонами колишнього Радянського Союзу, непродумані псевдоринкові реформи, які розвалюють виробництво, відсутність платежів і кредитів, інфляція, непередбачувані дії владних структур - все це значно знизило економічний потенціал області. Негативно впливає на економіку політична нестабільність, постійна зміна керівних органів на всіх рівнях, падіння дисципліни і порядку на підприємствах, а також приховане безробіття на виробництві і, як наслідок, низька заробітна плата, низький рівень життя і купівельна спроможність населення, що приводить до відсутності збуту вироблених підприємствами товарів.

Обсяги виробництва все більше знижуються. Така ситуація на більшості підприємств. Значна кількість підприємств машинобудівельного комплексу, легкої, деревообробної та хімічної промисловості працюють з великими перебоями.

Особливо важким був грудень 1993 року, коли одночасно було підвищено у 5-10 разів вартість обігових коштів і заборонено надавати будь-які кредити. Ситуація ця протрималась фактично півроку. Її не витримало б виробництво найбільш розвинених країн світу. Не витримала і промисловість області. Ситуація з обіговими коштами та кредитами фактично повторилась в листопаді - грудні 1994 року.

Велику роль в падінні обсягів виробництва відіграло обмеження енергопостачання, яке стало причиною зупинки підприємств і цілих галузей, а також недієздатність фінансово-кредитної системи.

Це привело до масових невиконань договорів поставок, періодичної зупинки вже по цій причині все нових і нових підприємств, загального спаду виробництва. Зіграло свою роль і невміння керівників та колективів працювати в нових, наближених до ринкових, умовах.

У вирішенні питань найбільш повного задоволення потреб області в різних видах продукції суттєва роль належить місцевій промисловості, яка повинна в основному працювати на регіон.

Структура виробництва місцевої промисловості представлена різноманітними галузями і охоплює велику номенклатуру продукції.

Потрібне перепрофілювання цих підприємств на випуск виробів, що необхідні регіону, їх технічне переозброєння, перехід на нові форми господарювання.

Доцільне створення на добровільній основі Спілки підприємств місцевої промисловості, основні напрямки роботи якої слідує.

1. Прогнозування соціально-економічного розвитку підприємств Спілки.
2. Забезпечення підприємств сировиною, комплектуючими, паливно-мастильними матеріалами.
3. Організація робіт по освоєнню нових видів продукції на підприємствах.
4. Оперативне вирішення питань маркетингу та продажу продукції за межі області, а також в країни СНД.

Створення такої спілки - правильне рішення, необхідне для роботи на даному етапі. Воно носить не адміністративний, а виключно ринковий характер.

Одним з найважливіших завдань роботи промислового

комплексу з забезпечення потреб населення області продовольчими та непродовольчими товарами народного споживання.

Переважно сільськогосподарський характер області, досить розвинутий агропромисловий комплекс обумовили високу частку продовольчої групи товарів у загальному їх обсязі і дозволяють в основному задовільно вирішувати питання забезпечення населення продуктами харчування власного виробництва.

Складніше із задоволенням потреб регіону непродовольчими товарами. Ця проблема на даному етапі має більш актуальний характер.

Зупинимось на роботі, яку необхідно проводити в області в цьому напрямку.

Виробництво непродовольчих товарів в розрахунку на одного жителя перевищує середній показник по країні. В той же час по рівню їх споживання область займає одне з останніх місць серед інших областей.

Таке положення пояснюється рядом факторів. Перш за все не сприяє покращенню забезпечення населення структура непродовольчих товарів, із загального обсягу яких тільки 35 відс. придатні для ринкового споживання, всі інші використовуються як сировина для подальшої промислової переробки.

Крім того, необхідно враховувати вузький асортимент продукції, що випускається в області. Непродовольча група товарів майже на 60 відс. представлена виробами легкої промисловості. Тому товарні ресурси приблизно на 75 відс. формуються за рахунок товарів, які завозяться з інших регіонів. В область завозиться весь обсяг холодильників, швейних, пральних машин, мюочих засобів, скла, годинників, введірних виробів, автомашин і багато іншої продукції.

Порушення господарських зв'язків, розбалансованість фінансової системи, великі транспортні витрати ускладнили процес ввозу і вивозу товарів. В основу формування товарних ресурсів на даному етапі покладено бартерні операції. Причому бартер потребує високоякісні, конкурентоспроможні товари, які б пропонувалися для обміну.

Необхідні структурні зміни в промисловому виробництві, організація роботи галузей промисловості і підприємств на потреби регіону.

Значний резерв для збільшення виробництва товарів, особливо складно-побутового призначення, є у використанні потенціалу підприємств машинобудування, воєнно-промислового комплексу і конверсії. Робота цих підприємств дала змогу налагодити в області випуск телевізорів кольорового зображення, фотоапаратів, автопричепів, електропрасок та інших товарів, які раніше завозились в регіон. В перспективі планується розпочати випуск машин швейних по японському аналогу, пральних, електронних годинників тощо.

Підприємства легкої промисловості, незважаючи на всі труднощі сьогодення, мають високий коефіцієнт оновлення асортименту. Особливо це стосується швейних виробів. Окремі із них виготовляються по лекалах іноземних фірм.

В умовах відсутності сировини все більш уваги приділяється використанню місцевих ресурсів. Це дає змогу організувати в області випуск глиняного посуду, лозових виробів, напільних ваз, виробів з дерева тощо.

Отримання населенням в масовому порядку дачних ділянок та городів привело до необхідності значного збільшення пропозицій торгівлі по обсягах ручного інструменту, потрібного для обробки землі, впорядкування сінокосів тощо. Розпочато підготовку до виробництва деяких з цих виробів, в тому числі і тих, які потребують досить складної технічної підготовки, наприклад, кіс для косіння трави, ручних плугів і тому подібне. Цю роботу необхідно розширити, залучаючи до неї все нові підприємства.

Зупинимось на деяких пріоритетах для Чернігівської області.

Регіон має спеціалізуватися переважно на сільському господарстві.

На сьогодні великі площі сільськогосподарських угідь дозволяють отримувати відносно значні обсяги сільськогосподарської продукції.

Разом з тим ефективність господарювання, віддача з одного гектара вкрай низька у більшості випадків навіть у порівнянні з іншими поліськими областями України, які знаходяться у практично однакових кліматичних умовах, та й по родючості землі не дуже відрізняються від нашої області.

В останні роки стан сільськогосподарського виробництва, як і в цілому в державі, значно погіршився. В області по обсягах виробленої продукції, інших показниках, що характеризують ефективність сільського господарства, продовжують зберігатись негативні тенденції.

Основні причини спаду виробництва сільськогосподарської продукції в області носять як загальнодержавний, так і місцевий, регіональний характер. Назвемо ці фактори:

- повільне впровадження ринкових реформ на селі;
- дефіцит на нафтопродукти і значне подорожчання їх вартості;
- відсутність паритету цін на промислову і сільськогосподарську продукцію, подальше викривлення цінової політики не на користь села;
- держава своєчасно не розраховується з сільськогосподарським виробником за вирощену /вироблену/ і здану продукцію;
- недостатнє технічне та технологічне оснащення сільськогосподарського виробництва;
- відсутність необхідної кількості працюючих на селі;
- неефективна митна і ліцензійна політика на державному рівні;
- відсутність своєчасних кредитів;
- велика інфляція при сезонному виробництві;
- структура посівів поліських районів, де найбільш поширені культури картопля і льон-довгунець не включені в державне замовлення на даному етапі;
- нереалізована потреба у внесенні органічних і мінеральних добрив в низькородючі поліські ґрунти;
- наслідки Чорнобильської катастрофи;

- невміння керівників і виконавців всіх ланок працювати в нових умовах.

Переходячи до рослинницької галузі, як однієї з визначальних в сільськогосподарському виробництві, зупинимось на двох факторах:

1. Потрібно на державному рівні відпрацювати систему заохочень, яка робила б вигідним вирощування в регіонах пріоритетних для них культур. Для більшості районів Чернігівщини це картопля і льон-довгунець.

2. Рентабельність виробництва сільськогосподарської продукції залежить не тільки від рівня закупівельних цін і її собівартості, а і від урожайності культур, як головного фактора ефективності. Урожайність культур падає. Це погіршення є наслідком послаблення роботи по підвищенню родючості ґрунтів, недотримання технологій виробництва.

Ґрунти області дуже бідні, потребують внесення великої кількості органічних і мінеральних добрив, а також систематичного вапнування у зв'язку з тим, що більше третини земель /534 тис.га/ мають підвищену кислотність. В лісостеповій зоні налічується 110 тис.га солонцювих земель, що вимагають гіпсування.

Проте в останні роки ці заходи, на пряму пов'язані з підвищення родючості земель, не виконуються, накопичуються негативні фактори кислотності та солонцюватості ґрунтів.

Одним з основних факторів підвищення родючості ґрунтів являється збагачення їх органічною речовиною. Це пов'язано з тим, що 49 відс. ґрунтів області мають вміст гумусу менше двох відсотків.

Для забезпечення балансу гумусу необхідно вносити на гектар посівної площі не менше 11 тонн органічних добрив в лісостеповій зоні і по 13 тонн в зоні Полісся. Це реальний показник, який дещо більше рівня 1986-1990 років. Проте цей показник можливо мати, якщо не скорочувати, а навіть дещо наростити поголів'я великої рогатої худоби.

Поки що має місце зворотна тенденція зменшення поголів'я.

Цей показник, а також ефективність тваринництва в цілому являються головними факторами зменшення обсягів продукції тваринництва в області. Для її ефективного функціонування потрібні не тільки кормові ресурси, а і значні засоби механізації, будівництво. Необхідно також підвищити відповідальність керівників господарств, які позбавились від адміністративного тиску з боку керівних структур регіону, але не відчули потреби в господарюванні по-новому на перехідному етапі до ринкових відносин.

Стабілізацію галузі, а потім і нарощування обсягів виробництва продукції можливо здійснити за рахунок переведення господарств на інтенсивний шлях розвитку, основою якого повинно стати гарантоване забезпечення тваринництва високоякісними кормами, поліпшення селекційно-племінної справи, впровадження прогресивних технологій виробництва, раціональних форм організації та оплати праці, а також економічних стимулів з боку держави для її рентабельного ведення.

Вимагають докорінної зміни взаємовідносини товаровиробників з переробними галузями. Товаровиробник повинен стати співвласником переробних підприємств.

Крім того, на значній території області необхідна переспеціалізація тваринництва, зміна його профілю. В першу чергу це стосується вирощування м'ясних порід великої рогатої худоби в поліській частині області та розвитку свинарства, особливо в її південних районах, а також птахівництва та виробництва м'яса бройлерів.

Комплексно підходячи до розвитку області, необхідно враховувати два фактори:

І. Географічне положення сільськогосподарських виробників.

Виробникам, розташованим на півночі області, живеться значно гірше і вони потребують більшої допомоги.

Причини цього наступчі:

1. Пріоритетні культури тут картопля і льон-довгунець, які невідгідні на даному етапі.

2. Ґрунти вимагають більш інтенсивного землеробства.

3. Менша людність населених пунктів.

4. Відсутні місцеві нафтопродукти.

5. Труднощі прикордоння, розірвані економічні зв'язки з районами-сусідами Російської Федерації і республіки Беларусь.

2. Віддаленість сіл від великих міст області, що значно впливає на рівень розвитку сільськогосподарського підприємства, села в цілому. Основні причини такого стану наступні:

1. Вища технічна озброєність приміських сільськогосподарських підприємств - в минулі роки їм виділялось більше техніки.

2. Краї керівні кадри - сюди більш охоче ідуть молоді перспективні фахівці, тут вони залишаються жити і працювати.

3. Краї соціально-побутові умови, а тому більше молоді залишаються жити в селі.

4. Багато людей працює в містах, де заробітна плата вища, але разом з тим користується і сільськими пріоритетами /вирощування продукції рослинництва і тваринництва для власного споживання та продажу на базарах міст, відстань до яких невелика, а транспортне сполучення краще/.

Проблему приближення рівня життя віддалених сіл до приміських, підвищення ефективності господарювання місцевих колективних сільськогосподарських підприємств за один день не вирішити, але вона існує і займатись нею потрібно.

Суттєвою складовою частиною продовольчого забезпечення є особисті господарства сільських громадян, сільськогосподарські кооперативи і фермерські господарства. В 1994 році в них було вироблено 42 відс. сільськогосподарської продукції.

Розглянемо розвиток ринкових відносин на селі на прикладі становлення фермерських господарств. За ними закріплено 14,5 тис.га сільгоспугідь. Частина виробленої ними продукції незначна - в межах 0,3-0,4 відсотків. Більшість фермерів мають незначні сільськогосподарські угіддя / до 50 га/, що пояснюється в основному слабкою матеріально-технічною базою, відсутністю достатньої кількості насіння, забезпечення паливно-мастильними матеріалами, недостатнім досвідом ведення господарств цього типу. Держава не створила умов для ведення фермерського господарства, відсутня інфраструктура цього напрямку. Тому фермер поки що не став альтернативою колективному сільськогосподарському підприємству.

Виробництво продукції на селі повинно бути підкріплено потужною, ефективно діючою переробною промисловістю регіону, створювати систему агропромислового комплексу /АПК/, що мав би єдині цілі, працював на один кінцевий результат. Без цього належного ефекту не буде, які б врожаї ми не отримували, яку форму господарювання не розвивали.

Зупинимось на кількох основних напрямках розвитку переробної промисловості.

По м'ясопереробній галузі з метою забезпечення глибокої переробки м'ясопродукції, збільшення асортименту і якості продукції необхідно завершити будівництво та технічне переозброєння п'яти м'ясокомбінатів, будівництво шкіроконсервувальних, чинбарних та ковбасних цехів, реконструкцію і розширення морозильних камер. Особливу увагу необхідно приділити нарощуванню виробництва нових видів продукції. З цією метою передбачається випуск в значних обсягах м'ясних консервів і деяких інших виробів.

Необхідно провести розробку комплексних заходів щодо зменшення негативного впливу м'ясопереробного виробництва на навколишнє середовище: будівництво станції первинної очистки стічних вод, очисних споруд, реконструкцію і капітальний ремонт уже діючих очисних споруд.

По молокопереробній галузі розробляються заходи по нарощуванню обсягів виробництва і розширенню асортименту продукції, в тому числі з радіопротекторами.

Подібні заходи, в тому числі з залученням іноземних інвестицій, для закупки сучасного обладнання, необхідно планувати по всіх напрямках переробної промисловості, як і всіх інших галузях промислового комплексу регіону.

Вагомою складовою забезпечення харчосмакової галузі є скловиробництво. Виходячи з державних та місцевих інтересів, важливо передбачити на базі родовища кварцових пісків будівництво склозаводу проектною потужністю 173 млн. умовних банок, 45 млн. пляшок, а також 3-4 млн.м² віконного скла та 200 тис. комплектів автомобільних стекол на рік. Зараз значна частина піску відвантажується на склозаводи Білорусі без гарантії зустрічних поставок готової продукції.

З метою більш ефективного використання виробничо-ресурсного потенціалу Чернігівщини доцільно запланувати:

перепрофілювання підприємств воєнно-промислового комплексу і конверсії на виробництво цивільної наукоємної продукції, непродовольчих товарів народного споживання, в основному складної електропобутової техніки;

нарощування потужностей підприємств промисловості будівельних матеріалів, в тому числі завершення робіт по будівництву цегельних заводів загальною потужністю 180,0 млн.шт. умовної цегли на рік та організація виробництва в області цементу на базі родовищ сировини в одному з районів;

подальший розвиток та зміцнення матеріально-технічної бази об'єднання "Чернігівнафтогаз", що дозволить забезпечити видобуток нафти нетрадиційними методами з використанням прогресивних технологій;

впровадження технології катонізації льоноволокна на льонозаводах області з метою поглиблення його переробки та розширення місцевої сировинної бази для виробництва вовняних та бавовняних тканин та інші заходи.

Область характеризується широким спектром мінерально-сировинних та лісових ресурсів місцевого значення. З метою максимального використання мінерально-сировинного потенціалу необхідно включити питання експлуатації кількох уже розвіданих кар'єрів по видобутку будівельних пісків, що дозволить задовольнити потреби області в цій сировині.

Також необхідно більш конкретно визначити напрямки забезпечення області паливно-енергетичними і лісовими ресурсами місцевого виробництва. Слід передбачити, що не менше 30 відс. нафти і лісових ресурсів повинно залишатись для розвитку області.

Особливу увагу необхідно звернути на створення рекреаційного комплексу, а також збереження і відтворення історично-архітектурної спадщини області.

Одним з найважливіших важелів ринкової економіки в промислово розвинених країнах являється якість продукції, робота по сертифікації виробів і систем якості. Нам необхідно ґрунтовно займатися цими питаннями, якщо ми плануємо йти по шляху впровадження ринкових реформ.

В області передбачається введення обов'язкової системи сертифікації по якості, в першу чергу на відповідність вимогам безпеки та екології, створення мережі сертифікаційних центрів та випробувальних лабораторій.

Доцільно також передбачити випереджаючий розвиток в Чернігівській області системи шляхів з твердим покриттям. До цього часу 453 населені пункти області /це найгірший показник по республіці/ не мають під'їздів з твердим покриттям. Крім того, тверде покриття мають лише 12 відс. внутрігосподарських шляхів області.

Окремим напрямком необхідно виділити роботу по газифікації природним газом сільської місцевості.

ІІ рівень складає по області 6,4 відс. проти ІІ,2 відс. в цілому по республіці.

Враховуючи значне погіршення стану здоров'я та най-

більш високі показники смертності населення в порівнянні з іншими областями, доцільно, щоб пропозиції до національної програми ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи і соціального захисту громадян на 1994-1995 роки і на період до 2000 року в повному обсязі були враховані при складанні програми соціально-економічного розвитку Полісся.

Особливу увагу слід приділити напрямку "Демографічна ситуація", де серед проблем Полісся слід виділити Чернігівську область. Стан справ у цьому важливому питанні дається в матеріалі, додатки 6-7.

Демографічна ситуація в області одна з найгірших в Україні. Велике занепокоєння викликає поглиблення процесу природного скорочення населення. Народжуваність 8,9 чоловік на тисячу населення - найнижчий показник в державі. Смертність 18,7 чоловік на тисячу населення, а в сільській місцевості відповідно 26,4 чоловік. В області продовжується прогресивний процес старіння населення. Особи пенсійного віку становлять 29,1 відс. жителів області. Це найвищий показник в Україні. В той же час кількість дітей до 16 років знизилась до 20 відс./найнижчий показник в державі/.

Негативні тенденції, які різко вималювались, особливо в останні роки, звужують можливості формування сприятливих демографічних перспектив області. Їх подолання вимагає мобілізації зусиль суспільства на здійснення комплексних спеціальних заходів, направлених на створення умов для відтворення населення.

Новими формами територіальної організації продуктивних сил в умовах ринкових відносин повинні стати вільні економічні зони. Чернігівська область має пропозиції по створенню точкових вільних економічних зон в районі м. Новгород-Сіверського та м.Городні, а також вільного економічного регіону Чернігів-Північ, функціонуванню вантажного інтерпорту і так далі.

Слідуюче питання - використання важелів управління

підприємствами і організаціями всіх форм власності для забезпечення функціонування і розвитку ефективної економіки в умовах перехідного періоду. Інструменти державного регулювання економіки - план та бюджет області. Вони визначають напрямки розвитку і пріоритети, шляхи досягнення найважливіших цілей і завдань, з організаційно-економічними заходами, які направлені на втілення економічної політики у практичні дії суб'єктів господарювання всіх форм власності.

Основними пріоритетними напрямками плану є:

підтримка агропромислового комплексу для забезпечення населення продуктами харчування;

продовження роботи по переорієнтації підприємств на збільшення виробництва товарів народного споживання, устаткування для сільського господарства, переробної промисловості, експортоспроможної та імпортозамінюючої продукції;

першочергове інвестування соціальної інфраструктури, заходи по соціальному захисту населення;

прискорення формування ринкового середовища, реалізація заходів по подоланню наслідків Чорнобильської аварії і розв'язання найгостріших економічних проблем.

Роль територіального планування необхідно підвищити. До останнього часу територіальні плани були зведеними показниками підприємств, розташованих в даному регіоні, тобто по суті доповнювали собою галузеві плани, були розкладкою /в територіальному розрізі/ тих же міністерських показників.

Склад цих показників не відображав завдань комплексного соціально-економічного розвитку територій і був націлений на вирішення проблем загальнодержавного характеру. В такому виді план не міг вирішувати жодної територіальної проблеми і лише давав можливість аналізувати динаміку основних показників.

Назріла необхідність корінним чином реформувати процес територіального управління. План розвитку території повинен

нести інформацію з точки зору завдань управління соціально-економічним розвитком території, бути робочим документом управління регіоном.

Територіальне управління повинно стати самостійною формою планової роботи, яка має власну ціль, призначення і логіку.

Ціль - це забезпечення комплексного соціально-економічного розвитку регіону. Призначення - обґрунтування напрямків і перспектив розвитку регіону, надання інформаційного матеріалу для визначення регіональної економічної політики і прийняття конкретних управлінських рішень. А логіка повинна визначатися вимогами цілісного комплексного уявлення про соціально-економічну ситуацію в регіоні на плановий період. Цій логіці повинні відповідати структура плану і склад показників.

Серед інших форм управління підприємствами всіх форм власності найбільш значними є наступні важелі:

- податкова політика;
- фінансова політика;
- регулювання ресурсного забезпечення;
- договір оренди;
- контракт з керівником підприємства комунальної власності;
- узгодження контракту з керівником підприємства загальнодержавної власності;
- місцеве замовлення і ряд інших.

Окреме місце займає питання управління підприємствами воєнно-промислового комплексу і конверсії. Галузеве керівництво цими підприємствами на рівні держави на сьогодні фактично втрачено. З переходом на виробництво товарів народного споживання підприємства стали працювати на регіональні потреби. Об'єктивно назріла необхідність керівництва цими підприємствами на регіональному рівні.

Тільки при умові спільного керівництва на державному і регіональному рівнях, поєднанні загальнодержавних

інтересів по випуску спеціальної техніки, продукції виробничо-технічного призначення і регіональних інтересів по виготовленню товарів народного споживання для власних потреб регіону можливе ефективне функціонування підприємств цього напрямку.

Важливим питанням для регіону є формування інфраструктури ринку, тих її видів, які були відсутні раніше. Ці структури забезпечують роботу недержавного сектора економіки, сприяють насиченню споживчого ринку товарами та послугами, створюють умови для структурної перебудови господарського комплексу, являються початком такої перебудови. Організація цих форм діяльності відкриває простір діловій ініціативі людей, допомагає створенню робочих місць.

При всіх складностях і негараздах успіхів добиваються ті підприємства, які перейшли на нові форми відносин з своїми працівниками, такі як оренда, акціонування, корпоратизація і так далі. Ґрунтовно продумані і ретельно підготовлені ринкові реформи в економіці просто необхідні.

Важливе місце займає фінансове забезпечення соціально-економічного розвитку області. Основні передбачувані джерела фінансування слідує:

централізовані кошти;
бюджет області;
прибутки самих підприємств всіх форм власності;
інвестиції інших регіонів, держав ближнього і дальнього зарубіжжя;
гроші фізичних осіб у формі акцій, займів і так далі.

Всі ці кошти можна отримати, якщо буде хоча б деяка стабілізація в економіці, довіра до рішень регіональних і, головне, державних органів управління. Ці рішення повинні бути довгостроковими, послідовними і передбачуваними.

Зупинимось на економічних відносинах з далеким і ближнім зарубіжжям торгових організацій, підприємств та жителів області. Шляхи подальшого розвитку зовнішньоекономічної діяльності, покращення торгових зв'язків слідує:

1. Розширення прав місцевих органів влади в напрямку вирішення питань зовнішньоекономічної діяльності і особливо торгівлі, економічному регулюванню їх розвитку.

2. Виходячи з географічного положення Чернігівщини та тісних соціально-економічних зв'язків з Росією і Беларуссю, створити передумови формування вільного економічного регіону через реалізацію вже розроблених і тих, що будуть розроблені в перспективі, міжрегіональних соціально-економічних програм.

3. Сприяти створенню спільних підприємств з країнами дальнього і ближнього зарубіжжя, спрямованих перш за все на вирішення проблем підвищення технічного рівня виробництва, впровадження прогресивних технологій, обладнання, організацію випуску нових конкурентоздатних видів продукції.

4. Активізувати роботу по підвищенню якості і конкурентоспроможності продукції, що виробляється підприємствами, їх обов'язковій сертифікації через створення сертифікаційних центрів на території області.

5. Ширше використовувати науково-технічний потенціал області по проведенню і впровадженню в виробництво спільних з інофірмами наукових розробок, які спрямовані на створення нових технологій, матеріалів, обладнання.

6. Добиватися надання Чернігівській області, як прикордонній, прав у вирішенні питань самостійного встановлення імпортних та експортних квот, митних зборів, спрощеного порядку перетинання кордону для товарів, що ввозяться безпосередньо на потреби області, а також вироблені на її території і експортуються за кордон та інше /додаток 8/.

При вирішенні питань прикордоння необхідно виходити з наступного принципу:

- Все, що вигідно державі і регіонам, повинно дозволятися і робитися.

Одна з найбільш важливих складових комплексного розвитку регіону - ресурсна політика.

Область володіє по окремих напрямках безцінним потенціалом. В першу чергу це нафта, ліс, продукція сільськогосподарства і його промислової переробки, в тому числі цукор, спирт, м'ясопродукти, мокросолені шкури великої рогатої худоби, сухе знежирене молоко, молочний цукор, казеїн, білкозинова оболонка і інше. Але в тій чи іншій мірі великі потенційні можливості має практично вся продукція, що виробляється на території області. Їх необхідно використовувати.

В області вперше на Україні в 1992 році був створений обласний ресурсний фонд. Він створювався з метою поліпшення матеріально-технічного забезпечення виробництва товарів народного споживання і продукції виробничо-технічного призначення, ефективного вирішення питань соціально-економічного розвитку, безперервного функціонування систем, що гарантують підтримання життєвого рівня населення, виконання Чорнобильської програми.

В фонд входить біля 10 відс. продукції, що її виробляють підприємства області.

Підприємства, що беруть участь у створенні фонду, мають перевагу при забезпеченні їх потреб у місцевих будівельних матеріалах, паливі, електроенергії тощо.

Створення ресурсного фонду доцільне на етапі, що характеризується розривом господарських зв'язків та іншими проблемами перехідного періоду.

Область брала активну участь у відновленні співробітництва між регіонами України, а також інших країн СНД. Заключені двосторонні угоди про співробітництво між Чернігівською областю і більш ніж 70 областями України, Росії, Білорусі, Казахстану та інших держав.

Деякі найбільш принципові положення таких угод.

1. Проводити співробітництво у всіх сферах економіки.
2. Будувати свої відносини на основі рівності, врахування інтересів один одного, взаємодопомоги, недопущення дій, які б наносили шкоду, безумовного виконання прийнятих на себе зобов'язань.

3. Сприяти виконанню договорів по поставках сировини, матеріалів, комплектуючих, готової продукції, що розподіляються централізовано.

4. Надавати допомогу при заключенні і реалізації прямих договорів та підписанні міжрегіональних угод по взаємних поставках матеріальних ресурсів, створенні спільних підприємств і виробництв, освоєнні нової продукції, формуванні ринкової інфраструктури по інших напрямках економічної діяльності.

5. Здійснювати обмін інформацією по різних питаннях економічного розвитку територій, в тому числі по потребах регіонів в матеріальних ресурсах, можливостях зустрічних поставок і тому подібне.

6. Для проведення оперативної роботи сторони визначають відповідні структури по кожному напрямку діяльності і так далі.

Угода має не декларативний, а досить конкретний характер. На її основі можлива і повинна проводитись подальша взаємовигідна співпраця між господарськими організаціями, іншими структурами регіонів.

Зупинимось на структурі програми соціально-економічного розвитку Полісся. Основні її складові /пропозиції/ наведені в додатку 9. Така структура забезпечує комплексний підхід до соціально-економічного розвитку області в умовах становлення ринкових відносин.

Реалізація цієї програми дає можливість створити необхідні організаційні, правові та економічні умови для комплексного соціально-економічного розвитку, ефективного використання місцевих ресурсів і на цій основі в перспективі покращити ситуацію, яка склалася в регіоні.

А ситуація перехідного періоду досить важка і в найближчі роки соціально-економічний розвиток області буде характеризуватись загальною концепцією розвитку суспільства України. Це остаточний відхід від адміністративної економіки,

поступове роздержавлення і демонополізація державного сектору виробництва, народження і закріплення нових ринкових відносин на основі приватної власності. Аналізуючи хід економічних реформ, можна зробити висновок, що дійсно приватна власність на Україні утвердиться дещо пізніше, ніж в Росії та деяких інших державах колишнього Радянського Союзу. У зв'язку з тим, що цей процес йде досить повільно, виникають додаткові проблеми у розвитку економіки, які треба враховувати в роботі. В цей час різко знижується рівень виробництва, дуже складно добитись його стабілізації, йде безперервний ріст цін, інфляція грошової одиниці. Природно, що при цьому падає життєвий рівень населення. Всі ці умови деякий час ще будуть реальною дійсністю нашого життя.

В такий важкий період проходить розробка і буде проходити перший етап реалізації програми. Цього не можна не враховувати. Але при достатньо наполегливій і кваліфікованій праці всіх задіяних організацій, допомозі владних структур, комплексному підході до вирішення проблеми мета програми соціально-економічного розвитку Полісся буде досягнена.

1. В умовах становлення ринкових відносин виключно важливим питанням є взаємовідносини держави і її регіонів, ступінь керованості регіонів та їх самостійності. Разом з тим необхідна науково-теоретична база в ряді випадків недостатня, особливо в напрямках економічного та соціального розвитку. Дослідження та впровадження науково-методичних розробок цього напрямку актуальне і доцільне.

2. Аналіз соціально-економічного розвитку регіонів свідчить про істотні міжрегіональні відмінності, наявність багатьох недоліків у розвитку продуктивних сил регіонів, які потребують планомірного усунення в процесі здійснення загальнодержавної економічної реформи та проведення відповідних заходів регіональної політики. Свої особливості щодо економічного стану регіонів, рівня їх розвитку додаються на перехідному етапі до ринкових відносин, коли порушені стабільні господарські зв'язки, змінюється форма власності на засоби виробництва, методи організації і управління, стає новим геополітичне положення регіонів.

3. Розроблені за останні роки ряд комплексних планів, галузевих та перспективних програм не дали суттєвих результатів, оскільки вони не мали ресурсного та фінансового забезпечення, а також ефективного механізму реалізації. В першу чергу це стосується поліських областей, які за рівнем соціально-економічного розвитку відносяться до депресивних, зокрема, Чернігівської області, на базі якої і були проведені дослідження. Основні положення і висновки, отримані в результаті досліджень, типові для більшості поліських областей України.

4. Соціально-економічний стан області, структурні зміни в розвитку її продуктивних сил визначаються концепцією становлення держави, загальнодержавною стратегією розміщення продуктивних сил, спеціалізацією регіону та його місцем в міждержавному і міжнародному ринку розподілу праці і продукції, а також умовами безпосередньо області - сучасним

станом економіки, соціальним, природним та демографічним потенціалом, екологічною ситуацією, пріоритетами та тенденціями розвитку, проблемами регіону.

5. Для забезпечення стабільного розвитку регіону необхідна розробка довгострокової комплексної державної програми розвитку. Держава разом з регіоном повинна взяти на себе відповідальність за його розвиток в наступних питаннях:

- забезпечення законодавчої бази;
- рішення центральних виконавчих структур країни;
- координація дій всіх регіонів;
- координація галузевої політики у відповідних напрямках;
- ресурсне забезпечення;
- відповідна кредитна та інвестиційна політика;
- сприяння розвитку з допомогою податкової та фінансової політики.

6. Програму рекомендується розробити як інструмент реалізації концепції розвитку регіону. В центрі концепції - вдосконалення соціальної інфраструктури, підвищення рівня життя населення області. Вся концепція побудована на принципах використання наступних пріоритетів регіону: геополітичного, історичного, географічного, кліматичного, монопольного, територіального, сільськогосподарського та рекреаційного.

7. Подолання вкрай негативних демографічних тенденцій, що склалися, можливе тільки в результаті докорінної зміни соціально-економічної і суттєвого поліпшення екологічної ситуації. Необхідне забезпечення активної соціально-демографічної політики держави в області. Принципи організації роботи в цьому напрямку, управління процесом розвитку регіону рекомендовані в матеріалі.

8. Роль територіального планування потребує більшої уваги на державному рівні. План розвитку території повинен

нести інформацію з точки зору завдань управління соціально-економічним розвитком, бути робочим документом управління регіоном. Він оптимально поєднує в розвитку сфери, галузі і виробництва регіону, які визначають його спеціалізацію в масштабі країни та забезпечують задоволення як власних, так і загальнодержавних потреб на основі ефективного використання природних і трудових ресурсів, виробничо-технічного потенціалу, раціональних внутрішньорайонних та міжрегіональних економічних зв'язків. В дослідженні рекомендуються науково-методичні основи формування плану.

9. Розвиток сільськогосподарського виробництва повинен проходити в напрямку впровадження ринкових відносин, здійснення земельної реформи з урахуванням всіх особливостей регіону. При цьому необхідні заходи по збереженню родючості поліських ґрунтів, стимулюванню виробництва пріоритетних сільськогосподарських культур, структурної перебудови тваринницької галузі.

10. В галузі промисловості рекомендується як визначальний напрямок проведення повної конверсії підприємств воєнно-промислового комплексу, освоєння випуску наукоємної продукції та товарів народного споживання непродовольчої групи, розвиток промисловості АПК.

II. Виходячи з географічного положення Чернігівщини та тісних соціально-економічних зв'язків з Росією і Білоруссю, надаються рекомендації по створенню передумов формування вільного економічного регіону через реалізацію вже розроблених і тих, що будуть розроблені у перспективі, міжрегіональних соціально-економічних програм, надання області, як прикордонній, прав у вирішенні питань самостійного встановлення імпорتنих та експортних квот, митних зборів, спрощеного порядку перетинання кордону для товарів, що ввозяться безпосередньо на потреби області і експортуються за кордон.

12. В програму доцільно в обов'язковому порядку включити заходи щодо ліквідації наслідків Чорнобильської аварії в слідуючих напрямках: надання методичної допомоги громадянам, що постраждали від катастрофи; реабілітація населених пунктів, що зазнали забруднення; виробництво продуктів харчування, які підвищують стійкість організму; система пільг і компенсацій постраждалим та інше.

13. Стабільний розвиток регіону, що характеризується обмеженими фінансовими ресурсами, неможливий без стабілізації фінансово-грошової системи, яка, в свою чергу, потребує лібералізації податкової системи з її посліуючою стабілізацією, подолання банківської кризи, приведення банківської діяльності у відповідність з вимогами по стабілізації економіки.

14. У зв'язку з тим, що процес ринкових реформ має уповільнений характер, виникають додаткові проблеми, які необхідно врахувати—різке зниження виробництва, ріст цін, інфляція грошової одиниці, падіння життєвого рівня населення.

Пропозиції і рекомендації науково-методичного, організаційного та управлінського характеру, відпрацьовані в результаті проведеної роботи, мають за мету створення необхідних умов для комплексного соціально-економічного розвитку, ефективного використання ресурсів і пріоритетів і на цій основі покращення ситуації, що склалася в регіоні, з врахуванням вищеназваних факторів.

Основні публікації по темі дисертації:

Книги і брошури.

1. Чернігівська область. Соціально-економічний стан. Шляхи розвитку. Чернігів, Деснянська правда, 1995 рік- II др.а.
2. Концепція і науково-методичні основи формування плану соціально-економічного розвитку Чернігівського регіону. Чернігів. Управління по пресі. 1995 рік- 5,5 др.а.
3. Організаційне забезпечення пріоритетів, управління соціально-економічним розвитком Чернігівського регіону. Деп. ПНБ України № 1501- УК95. 3,2 др.а.
4. Проблеми економіки Чернігівщини. Чернігів, Управління по пресі, 1994 рік - 4 др.а.

Статті.

5. До виходу Чернігівського регіону з соціально-економічної кризи. Економіка України, 1994 р., № 6 - 0,6 др.а.
6. Комплексний підхід до вирішення проблем регіону. Економіка України, 1995 р., № 4,- 0,8 др.а.
7. Чернігівщина для України, як Аляска для Америки. Голос України, № 11,20 січня 1994 р. - 0,3 др.а.
8. Близьк і злигодні землі Чернігівської. Урядовий кур'єр, - 7 квітня 1994 р. - 0,3 др.а.
9. Економіка держави і регіону. Міфи та реальність. Деснянська правда, 1994 рік, 28,31 травня, 2,7,16,28 червня - 3,0 др.а.
10. Уряд товаровиробнику не підмога. Деснянська правда, 3 березня 1994 року - 0,5 др.а.
11. Про план соціально-економічного розвитку області на 1994 рік. Деснянська правда, 19 березня 1994 року - 0,5 др.а.
12. Виробництво товарів народного споживання на конверсійних підприємствах. Інформація і ринок, Київ, 1996 р., № 2 - 0,5 др.а.
13. Організація роботи по управленню качеством, сертифікация систем качества и продукции в регионе. Стандарти и

- якість. Москва, 1994 г. № 6-0,5 п.л.
14. Организация работы по управлению качеством на современном этапе. Передовой технический опыт. Москва, № 7, 1990 г. - 0,5 п.л.
  15. Эффективность приборостроительного производства в условиях конверсии. Сборник статей Харьковского авиационного института, 1991 г. - 0,5 п.л.
  16. Управление качеством в условиях конверсии и подготовки к рыночной экономике. г.Киев, общество "Знание", 1992г.- 1,0 п.л.
  17. Сертификация систем качества - один из этапов подготовки к рыночной экономике. Москва, Передовой технический опыт, 1991 г. № II-12 - 0,6 п.л.
  18. Соціально-економічні перспективи регіону. Чернігів, Сіверський літопис, 1995 р. № 2 - 0,6 др.а.
  19. Організація випуску товарів власного виробництва в регіоні. м.Кіровоград, 1994 р. збірник наукових статей Кіровоградського інституту сільськогосподарського машинобудування - 0,2 др.а.
  20. Погляд на економіку. Чернігівські відомості, 1 січня 1993 року - 0,3 др.а.
  21. Надія - на уряд надії. Деснянська правда, 13 січня 1993 року - 0,3 др.а.
  22. Хоч в економіці триває ще зима. Деснянська правда, 17 лютого 1993 року - 0,4 др.а.
  23. Чи при дорозі до ринку наша хата. Деснянська правда, 26 червня 1993 року - 0,4 др.а.
  24. Развитие межрегиональных экономических связей. Саранск, Регионология, 1995 г. № 2 - 0,3 п.л.

Загальний обсяг матеріалу 35,8 друкованих аркушів.

Основні показники економічного розвитку
Чернігівської області/ в порівняних цінах
1993 р./.

Найменування продукції	Одиниця виміру	1989 р.	1990 р.	1991 р.	1992 р.	1993 р.	1994 р.
Кількість промислових підприємств	Один.	233	236	376	318	287	276
Середньорічна вартість ос- новних про- мислово-ви- робничих фондів	млн.крб.	951923	985240	1028591	1081050	1129697	1392723
Товарна про- дукція промис- ловості	"-	4558026	4494214	4161642	3853681	3186994	2237269
в тому числі:							
Паливна про- мисловість	"-	30476	28800	27763	28457	29111	28703
Хімічна і нафтохімічна промисловість	"-	387182	370533	327922	231513	151178	87683
Легка промис- ловість	"-	1109609	1077430	983694	995498	824273	447680
Машинобудуван- ня і металооб- робка	"-	714425	707281	687477	573356	443204	209686
Лісова, деревооб- робна і целюлоз- но-паперова про- мисловість	"-	167411	169085	185825	199761	160808	97771
Промисловість бу- дівельних мате- ріалів	"-	144671	137871	131943	134450	106619	61625
Електроенер- гетика	"-	98751	99344	102026	98863	78696	51173
Харчова промис- ловість	"-	1407413	1415858	1279935	1154501	1054060	903329

Виробництво товарів народного споживання/в роздрібних цінах/ -" - 2475663 2606873 2572983 2441761 2075497 1498508

Капітальні вкладення за рахунок усіх джерел фінансування/в порівнянних цінах 1991 року/ -" - 1316 1440 1383 756 673 452

Додаток 2

Середньорічні темпи росту найважливіших показників народногосподарського комплексу області/ у відсотках до попереднього року/

Найменування продукції	1989 р.	1990р.	1991р.	1992р.	1993 р.	1994 р.
Середньорічна вартість основних промислово-виробничих фондів	104,1	103,5	104,4	105,1	104,5	123,2
Товарна продукція промисловості	102,9	98,6	92,6	92,6	82,7	70,2
в тому числі:						
паливна промисловість	93,7	94,5	96,4	102,5	102,3	98,6
Хімічна і нафтохімічна промисловість	102,3	95,7	88,5	70,6	65,3	58,0
легка промисловість	103,9	97,1	91,1	101,2	82,8	54,3
машинобудування і металообробка	102,3	99,0	97,2	83,4	77,3	47,3
лісова, деревообробна і целюлозно-паперова промисловість	102,2	101,0	109,9	107,5	80,5	60,8
промисловість будівельних матеріалів	105,2	95,3	95,7	101,9	79,3	57,8
електроенергетика	101,9	100,6	102,7	96,9	79,6	71,0

харчова промисловість	103,2	100,6	90,4	90,2	91,3	85,7
Виробництво товарів народного споживання/в роздрібних цінах/	106,8	105,3	98,7	94,9	85,0	72,2
Капітальні вкладення за рахунок усіх джерел фінансування	111,5	109,4	96,0	54,7	89,0	67,2

Додаток 3

Галузева структура промисловості
Чернігівської області / у відсотках/

Галузі промисловості	1989р.	1990р.	1991р.	1992 р.	1993 р.	1994 р.
Товарна продукція промисловості-всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
в тому числі:						
паливна промисловість	0,7	0,6	0,7	0,7	0,9	1,3
хімічна і нафтохімічна промисловість	8,4	8,2	7,9	6,0	4,7	3,9
літкарна промисловість	24,3	24,0	23,6	25,8	25,9	20,0
машинобудування і металообробка	15,7	15,7	16,5	14,9	13,9	9,4
лісова, деревообробна і целюлозно-паперова промисловість	3,7	3,8	4,5	5,2	5,0	4,4
промисловість будівельних матеріалів	3,2	3,1	3,2	3,5	3,3	2,8
електроенергетика	2,2	2,2	2,5	2,6	2,5	2,5
харчова промисловість	30,9	31,5	30,8	30,0	33,1	40,4

Виробництво найважливіших видів продукції

Показники	один. вимір.	1992 р.	1993 р.	1994 р.	1994 р. у % до 1993 р.
Електроенергія	млн.квт. год.	1444,6	1100	800	72,7
Нафта /включаючи газовий конденсат/	тис.тонн	792,0	730,0	705,0	96,5
Хімічні волокна і нитки	-"	36,8	21,6	10,5	48,6
Цегла будівельна	млн.шт.	320,1	254,1	151,1	59,5
Шерстяні тканини	млн.пог.	24,3	25,7	9,1	35,4
Бавовняні тканини	-"	4,4	2,3	1,2	52,2
Панчішно-шкарпеткові вироби	тис.пар	20581	11085	7730	69,7
Взуття шкіряне	-"	3795	2854	1609	56,4
Цукор-пісок з буя- ків-всього	тис.т.	96,8	90,1	94,7	105,1
М'ясо /включаючи субпродукти I кат./	-"	66,5	55,7	48,4	86,9
Ковбасні вироби	-"	17,6	12,9	10,9	84,5
Масло тваринне	-"	19,0	20,4	16,6	81,4
Цільномолочна продукція	-"	96,3	59,1	55,4	93,7
Хліб і хлібобулочні вироби	-"	237,7	191,0	143,0	74,9
Кондитерські вироби	-"	13,4	12,9	8,9	69,0
Консерви	муб	86,1	84,7	48,4	57,1
Піантно	тис.шт.	9,0	8,8	4,7	53,4

Порівняльна характеристика
економічного і соціального розвитку Чернігівської області
за 1990, 1993 рр.

	Один. виміру	На 1.01.91 р.			На 1.01.94 р.			гр. 8 до гр.5 !/+,-/
		По Украї- ні	по об- ласті	обл.по віднош. до України	По Укра- їні	по об- ласті	обл.по відн. до України	
I	2	3	4	5	6	7	8	9
1. Чисельність насе- лення	тис.чол.	51735	1408,5	x	52114	1384,8	x	x
2. Товарна продукція промисловості- всього	млрд.крб.	349,0	10,5	x	172366	16087,8	x	x
- на душу населен- ня	тис.крб.	6,7	7,4	1,104	3307	11617	3,512	2,408
3. Валова продукція с/г	млрд. крб.	49,0	2,2	x	54888	2320,5	x	x
- на душу населен- ня	тис.крб.	0,9	1,57	1,744	1053	1676	1,592	-0,152
4. Обсяг будівельно- монтажних робіт по всіх джерелах фі- нансування	млрд.крб.	23,9	0,36	x	20935	451,3	x	x
5. Роздрібний товаро- обіг -всього	млрд.крб.	78,3	1,8	x	40144,6	1031,8	x	x
/в діючих цінах/ - на душу населення	тис.крб.	1,53	1,2	0,784	770	745,1	0,967	0,183

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
6. Обсяг реалізації платних послуг-всього /в діючих цінах/	млрд.крб.	13,1	0,3	x		4163,7	66,34	x	x
- на душу населення	тис.крб.	0,3	0,2	0,667		79,9	47,9	0,600	-0,066
7. Середня забезпеченість одного жителя в містах і смт загальною площею житла	кв.м.	17,8	18,8	1,056		18,3	19,6	1,071	0,015
8. Забезпеченість дітей постійними дошкільними закладами	<u>місць</u> 1000 чол.нас.	47,05	42,6	0,905		36,7	36,7	1,0	0,095
9. Забезпеченість дітей загальноосвітніми школами	"	136,2	102,3	0,740		139,8	203,7	1,457	0,717
10. Забезпеченість амбулаторно-поліклінічними закладами	<u>відв.зм.</u> 1000 чол.нас.	17,3	15,7	0,908		18,3	16,7	0,913	0,005
11. Забезпеченість лікарняними закладами	<u>ліж.</u> 1000 чол.	13,6	14,4	1,059		13,0	14,5	1,115	0,056
12. Забезпеченість клубними закладами	<u>місць</u> 1000 чол.нас.	170,3	179,3	1,053		141,9	175	1,233	0,18
13. Забезпеченість масовими бібліотеками	<u>тис.екз.книг</u> 1000 чол.нас.	8,1	8,6	1,062		10,55	9,12	0,864	-0,198

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
I4. Забезпеченість житлового фонду інженерним обладнанням, у % до житлового фонду									
в т.ч.									
водопроводом		80,9	50,9	0,629	71,9	53,4	0,743	0,114	
каналізацією		72,8	46,8	0,643	70,2	49,6	0,707	0,064	
центральним опаленням		73,1	50,5	0,691	69,8	54,8	0,785	0,094	
газом		85,8	89,2	1,040	86,3	91,2	1,057	0,017	

Народжуваність та смертність в області

Роки	На 1000 чоловік населення							
	народжених				померлих			
	Всього по Україні	Всього по об- ласті	в т.ч.		Всього по Україні	Всього по об- ласті	в т.ч.	
місто			село	місто			село	
1984	15,6	13,3	16,5	10,1	12,0	14,9	10,4	19,4
1985	15,0	12,9	16,2	9,5	12,1	15,1	10,1	20,2
1986	15,5	13,4	16,3	10,3	11,1	13,5	9,5	17,7
1987	14,8	12,6	15,2	9,8	11,4	14,3	9,7	19,3
1988	14,4	12,4	15,1	9,4	11,6	14,2	9,7	19,3
1989	13,3	11,7	14,0	9,0	11,6	13,8	9,5	18,9
1990	12,7	10,8	12,9	8,4	12,1	14,8	10,2	20,3
1991	12,1	10,1	11,6	8,2	12,9	15,8	11,0	21,9
1992	11,4	9,8	11,2	8,0	13,4	16,5	11,2	23,2
1993	10,8	9,4	10,5	7,9	14,2	17,8	12,0	25,3
1994		8,9	9,8	7,6		18,7	12,9	26,4

Додаток 7

Структура населення області

Р О К И	Все населення			Міське			Сільське		
	1984	1992	1993	1984	1992	1993	1984	1992	1993
Всього /у %/	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
в тому числі у віці									
0-15 років	20,3	20,2	20,0	24,0	23,2	22,8	16,7	16,4	16,4
у працездатному віці/16-54,16- 59 років/	53,2	51,0	50,9	58,2	57,9	58,0	46,6	42,3	41,9
старше працездатного віку /55 і старше, 60 і старше/	26,5	28,8	29,1	17,8	18,9	19,2	34,7	41,3	41,7

Пропозиції по наданню регіону, як прикордонній області, слідуєчих прав і можливостей:

укладати двосторонні або багатосторонні угоди з областями Росії та Беларусі, які регламентують режим переміщення товарів/послуг/, що здійснюються суб"ектами підприємницької діяльності, організаціями, установами цих територій, фізичними особами, які там проживають, банківську та фінансову діяльність, режим інвестування тощо;

самостійно встановлювати порядок квотування та ліцензування експорту і імпорту товарів;

звільняти від ввізного та вивізного мита, податку на додану вартість продукцію, поставка якої здійснюється на підставі ліцензії органу державної влади прикордонної області;

використовувати до 10 відсотків продукції /сировини/, яка виробляється /заготовляється/ на її території підприємствами та організаціями незалежно від форм власності і підпорядкування, для вирішення соціально-економічних проблем території. Підакцизні товари при цьому звільняються від акцизного збору;

самостійно встановлювати режим переміщення фізичних осіб, які проживають на її території, вивезення та пересилання ними матеріальних цінностей;

звільняти підприємства та організації, які розташовані на її території, від обов'язкового продажу будь-якої частини надходжень в валюті сусідніх держав за офіційним курсом /якщо він буде встановлений/;

приймати рішення про реалізацію підприємствами області до 20 відсотків надходжень в іноземній валюті за офіційним курсом для вирішення соціально-економічних питань регіону;

самостійно встановлювати порядок реалізації конфіскованої митними органами продукції, передбачивши при цьому обов'язкове перерахування 80 відс. одержаних за це коштів до державного бюджету;

вирішувати питання встановлення прямих фінансових розрахунків установ і підприємств області з партнерами, що знаходяться в прикордонних державах, відкриття кореспондентських рахунків, створення філій банків цих держав на території області;

створювати на території області зони пільгового митного режиму.

Додаток 9

Структура Програми соціально-економічного розвитку Полісся.

1. Демографічна ситуація.
2. Сільське господарство.
  - 2.1. Підвищення родючості поліських земель.
  - 2.2. Вдосконалення структури виробництва та відродження традиційних поліських культур.
  - 2.3. Особливості формування державного контракту та державного замовлення.
  - 2.4. Створення і розвиток зони м'ясного скотарства.
  - 2.5. Сезонність надходження сільськогосподарської продукції, її вплив на фінансовий стан господарств і регіону в цілому.
  - 2.6. Необхідність більш інтенсивного ведення господарювання та врахування цього фактора при формуванні закупівельних цін в поліських регіонах.
3. Промисловий комплекс.
  - 3.1. Розвиток переробних галузей /створення нових виробництв, розширення та технічне переозброєння діючих підприємств по зберіганню та більш повній та глибокій переробці сільгосппродукції/.

3.2. Проведення обґрунтованої конверсії підприємств військово-промислового комплексу.

3.3. Розвиток лісової та деревообробної промисловості.

3.4. Розвиток і нарощування потужностей по виробництву будівельних матеріалів із місцевої сировини.

3.5. Використання наявних місцевих мінерально-сировинних ресурсів.

3.6. Напрямки розвитку кооперованих зв'язків підприємств поліських областей по випуску окремих видів продукції.

4. Можливості та доцільність створення спільних проектів поліських областей.

5. Розширення повноважень місцевих органів виконавчої влади по використанню власних сировинних ресурсів та стратегічних видів продукції /нафти, шкіряної сировини, спирту, цукру, лісопродукції/ та вирішенню інших питань соціально-економічного розвитку регіонів.

6. Розвиток ринкових відносин.

6.1. Проведення ринкових реформ через надання регіонам більшої самостійності у їх впровадженні і перенесенні сюди багатьох важелів державного економічного управління,

6.2. Використання можливостей регіону по залученню сировинної бази сусідніх держав через систему пільгового оподаткування, умов експорту, підприємницької діяльності.

6.3. Введення режиму прикордонної торгівлі з подвійним підпорядкуванням митниць.

6.4. Можливості та доцільність створення вільних економічних зон.

7. Активізація зовнішньоекономічної діяльності, створення спільних підприємств, залучення іноземних інвестицій.

8. Додаткові заходи по подоланню наслідків аварії на Чорнобильській АЕС.

9. Вирішення найважливіших соціальних проблем.

9.1. Житлове будівництво.

9.2. Забезпеченість дитячими дошкільними, методичними закладами, школами, спортивно-оздоровчими комплексами та закладами культури.

- 9.3. Газифікація та розвиток комунального господарства.
- 9.4. Шляхове будівництво.
- 9.5. Транспорт і зв'язок.
- 10. Особливості формування бюджету поліських областей.
- 11. Створення рекреаційного комплексу.
- 12. Збереження і відродження історико-культурної спадщини.

В диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук в виде научного доклада "Организация и управление социально-экономическим развитием региона" Савченко В.Ф. анализируется состояние экономики Черниговской области на переходном этапе к рыночным отношениям - ситуация в промышленном комплексе, сельском хозяйстве, рыночных структурах. Охвачены все другие стороны экономического развития территории.

Автором в этих работах и докладах предлагаются организационные и управленческие основы комплексного подхода к развитию области. Показаны конкретные пути развития практически по всем направлениям хозяйственного комплекса. Даны научно-методические рекомендации по разработке программы развития региона.

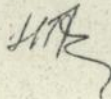
САВЧЕНКО Володимир Федорович

Організація і управління соціально-економічним
розвитком регіону

Дисертація

на здобуття наукового ступеня кандидата
економічних наук у вигляді наукової
доповіді

Відповідальний за випуск кандидат економічних
наук Гакал Н.М.

Підписано до друку 02.08.95. Формат 60×84¹/₁₆. Папір друк. Офсетний друк.
Ум. друк. арк. 3,02. Тираж 100 прим. Зам. 6786.

ДВПІ ДКНТ, 252171, Київ-171, вул. Горького, 180.

454150

AB 32.812

AB 32.812